

Az 1707. évi selmezbányai bányászfelkelés¹

DR. HECKENAST GUSZTÁV

Amikor a történész rekonstruálni igyekszik az eseményeket, szükségszerű, hogy szelektáljon és súlypontokat alakítson; ha ezt nem tenné, nem tudná a történeti folyamatok lényegét ábrázolni, elveszne a részletek zürzavarában. A történetírás a hajdani valóság feltárása érdekében elkerülhetetlenül egyszerűsít. Minél átfogóbb a történeti mű, annál több részlet esik áldozatul; a történeti folyamat belső ellentmondásainak azonban nem szabad áldozatul esniük.

A *Rákóczi-szabadságharc* kora újkori történelmünk legnagyobb szabású függetlenségi harca volt. A XVIII. század eleji magyar társadalom különböző osztályai és rétegei együttesen vívták a Habsburg uralom ellen, de nem teljesen azonos célokkal, és az évek során változó intenzitással. A függetlenségi harc módosította az osztályharc feltételeit, szűkítette vagy tágította lehetőségeit, de a különböző társadalmi erők osztályharca egy pillanatig sem szünetelt. Ennek a *Rákóczi-szabadságharcon* belül folyó osztályharcnak talán leglátványosabb mozzanata, egyik drámai csúcspontja az 1707. őszi selmezbányai felkelés.

Rákóczi kezdetben sikeres pénzügyi politikájának csődje, a pénz elértéktelenedése növekvő elégedetlenséget váltott ki ország-

---

¹ Ebben az évben lenne 90 éves *dr. Heckenast Gusztáv* (1922-1999) Kosuth-díjas történész, egyetemi tanár, a magyar bányászat- és kohászat-történet kiemelkedő kutatója. Ennek a rövid tanulmányának az újraközlésével emlékének kívántunk adózni. Az írás eredeti megjelenési helye az *Akadémiai Kiadó Magyar Tudomány* c. folyóiratának 1978. évi 9. száma (653-655. old.) Az ismételt publikálás engedélyezéséért a folyóirat szerkesztőségének tartozunk köszönettel. (*A szerkesztő.*)

szerte, de legerősebben a kizárólag munkabéréből élő bányamunkásságot sújtotta. A robbanással fenyegető elégedetlenséget a bányászok éllemezésének javításával enyhíteni lehetett volna, a kuruc állami vezetés azonban nem mérte fel a helyzet súlyosságát, merov elzárkózásával szinte kiprovokálta a felkelést. A kamarai igazgatás bérpolitikája, a *Hellenbach* főadminisztrátor elzárkózása ellen panaszt tevő bányászküldöttségeket *Rákóczi* nem fogadta, követeléseikkel ismételten *Hellenbachhoz* utasította őket.

1707. szeptember 23-án a bányavíz kiemelésénél foglalkoztatott lovasgazdák beszüntették a munkát. Szeptember 26-án csatlakoztak a munkabeszüntetéshez a vájárok. A sztrájk zendüléssé nőtt, és – mivel a bányaigazgatás továbbra sem hajtott engedékenységre – néhány óra alatt felkelésbe csapott át. A bányászok benyomultak *Selmecbányára*, felfegyverkeztek, elővették jelvényeiket, a zászlót és a dobot, majd miután tárgyalásaik *Hellenbach* főadminisztrátorral még most sem vezettek eredményre, erővel magukhoz vették a társládát, és kivonultak *Szélaknára*. Három napig tanácskoztak a bányászfelkelések évszázados hagyományait követve a nyitott társláda mellett, majd szeptember 30-án száztagú küldöttséget indítottak *Rákóczihoz*.

Hellenbach most katonai segítséget kért. A fejedelem táborába tartó küldöttséget a megyei felkelés feltartóztatta, és október 1-én bevonultak *Szélaknára* *Esterházy Antal* tábornok csapatai *Neumann* ezredes parancsnoksága alatt. Bányászok és katonák két napig néztek farkasszemet; *Neumann* ezredes ismételten megkísérelte rávenni a felkelőket a kapitulációra, a társláda visszaadására és a munka felvételére. Fenyegetései eredménytelenek maradtak; október 3-án a katonaság fegyverrel törte le a felkelést, a sortűz után tizenegy halott és sok sebesült maradt a helyszínen. *Hellenbach* visszaadatta a bányamester őrizetébe a társládát, és új hűségesküt tétetett a bányászokkal; ezt egy részük német, más részük vend (vagyis szlovák) nyelven mondta el.

A bányászfelkelés vérbefojtása nagy megdöbbenést keltett. *Esterházy Antal* önigazoló jelentéssel fordult *Rákóczihoz*; ő csak elrettentésül küldött a bányavárosokba katonaságot, s hogy az elrettentés vérontással járt, azért nem ő, hanem *Hellenbach* a felelős.

Bercsényi Miklós, aki talán éppen mert mindenkinél többre tartotta magát, meglepő megértést tanúsított a dolgozó egyszerű emberek bajai iránt, rezignáltan írta *Károlyi Sándornak*: „...az bányákon nem az érczet, hanem az embereket vagdalják”, *Hellenbachra* pedig legközelebbi találkozásukkor „*salve bone oeconome, latro, homicida, ruina patriae*” (üdvözöllek jó közgazda, lator, gyilkos, ha-za romlása) szavakkal támadt. Maga *Rákóczi* azonban *Hellenbach* mellé állt, a bányászfelkelést „vakmerő összeesküvés”-nek és „zendülésnek” minősítette.

Az események gazdasági és társadalmi mozgatórugói nem kívánnak bővebb magyarázatot. Bányamunkásság és bányaigazgatás az osztálytársadalmakban szükségképpen szemben áll egymással, szemben állt a császári igazgatás idején, és szemben állt a *Rákóczi-szabadságharc* alatt is. Súlyosbította a helyzetet a szabadságharc 1706-tól kezdve kibontakozó, évről-évre nyomasztóbb gazdasági válsága, amely különböző intenzitású társadalmi mozgalmakat váltott ki a hadseregben, a pénzverőházakban, a vashámorokban és a szőlőmunkás napszámosok között is. Egymást követték a sztrájkok és kisebb zendülések az ország majd minden bányavidékén. A selmecbányai felkelés tehát nem állt magában, széles körű osztályharcos megmozdulások tetőpontja volt. Ez magyarázhatja a nemesi osztályállam brutális fellépését.

A konfliktus ilyen lefolyásához azonban más tényezők is hozzájárultak. Kétségtelen, hogy a bányák korántsem váltották be azokat a reményeket, amelyeket *Rákóczi* és gazdasági tanácsadói hozzájuk fűztek. Sőt – mint legújabbban a szlovák kutatók kimutatták – a selmeci ezüstabányászat hozama a *Rákóczi-szabadságharc* éveiben alacsonyabb volt, mint akár a függetlenségi harc kitörése előtt, akár a szatmári béke után.

A bányászat elégtelenségének a mélyművelés technikai problémáinak a megoldatlansága volt a szemmel látható oka. A szatmári béke után *Hell Máté Kornél*, *Hell József Károly* és *Mikoviny Sámuel* műszaki zsenialitására és évtizedek zavartalan termelőmunkájára volt szükség a selmeci ezüstabányászat felvirágoztatásához. A technikai nehézségek legyőzését nem kérhetjük számon sem a *Hellenbach-féle* bányaigazgatáson, amelynek öt év sem állt

rendelkezésre, sem a még rövidebb ideig működő, *Bercsényi* vezette bányaügyi bizottságon. De nem is itt kell keresnünk a kuruc kori bányászat lehanyaglásának közvetlen és valódi okát, hanem a nagy politikai súlyú felekezeti ellentétekben.

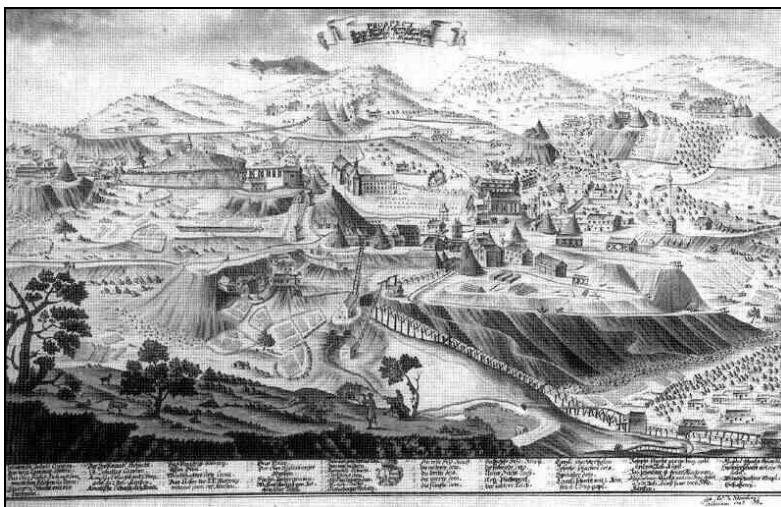
Köztudomású, hogy a *Habsburg-dinasztia* az ellenreformáció élharcosa volt. *Lipót császár* és kormánya 1670-től kezdve erőszakkal igyekezett újra katolikussá tenni *Magyarországot*. Ugyancsak köztudomású, hogy a protestánsok elnyomása és üldözése egyike volt a *Rákóczi-szabadságharcot* kiváltó okoknak. De ahol sikerült a szabadságharc előtti évtizedekben újra uralomra juttatni a katolicizmust, ott – legalábbis a protestánsokkal szemben – a *Habsburg-uralomnak* tömegbázisa is lehetett. Így volt ez a bányavárosokban, ahol a *Habsburg-kormányzat* kizárta a bányaigazgatásból a protestánsokat, s főleg a jezsuiták segítségével katolikussá tette a bányamunkásokat. A *Rákóczi-szabadságharc* viszont szükségszerűen lecserélte a bányaigazgatás császári, tehát katolikus vezetőit, és a császári időkben háttérbe szorított evangélikus bányapolgárokat állított ahelyükbe. A kuruc bányaigazgatás vezetője, *Hellenbach* főadminisztrátor is evangélikus volt. A teljes bányaigazgatást azonban nem lehetett kicserélni, nemcsak a hozzáértő protestánsok kis száma, hanem a bányaművelés folyamatosságának biztosítása miatt sem. A bányaigazgatást így felekezeti ellentétek osztották meg, a bányamunkásságot pedig jezsuita lelki vezetőik eltávolítása töltötte el nyugtalansággal.

A nemzetiségi kérdésnek viszont az ellentétek élezésében nem volt szerepe. A bányaigazgatás kizárólag németekből állt, *Hellenbach* – levelezésének tanúsága szerint – nem is értett magyarul, a bányászok németek vagy szlovákok, a felkelésüket leverő ezred katonái *Rákóczihoz* csatlakozott németek voltak, *Neumann* ezredes kuruc szolgálatban álló volt császári tiszt.

Esterházy tábornok említett öngazoló írásában a felelősséget *Hellenbachra* hárította, az előzmények ismeretében kétségkívül jogosan. Az 1707. márciusi selmecbányai bányászsztrájk során is összetűzésre került már sor *Hellenbach* és a munkások között, akik akkor köveket ragadva megfutamították a főadminisztrátort. „...*két helyen is betörték az feit, alig salválhatta magát egy lyukban*” – je-

lentette erről az incidensről nyilvánvaló gyönyörűséggel a maliciózus *Bercsényi* a fejedelemnek. Aligha vitás, hogy márciusi megaláztatásáért vett magának *Hellenbach* októberben véres elégtételt.

A kuruc állami vezetés látszólag napirendre tért a véres események fölött. *Hellenbach* – mint a bányászokkal újra letéteztetett hűségesküből kitűnik – államellenes lázadásnak tekintette a felkelést, de beírta azzal, hogy a bányászok újra felvették a munkát, további vizsgálatot nem indított. *Rákóczi* pedig bizalmáról biztosította *Hellenbachot*.

Széklakna (Windschacht) látképe a 18. század elején.

A tanulságot azonban a tragikus eseményből levonták az illetékesek. A bányamunkásság bérköveteléseit ugyan ezután sem elégtették ki, de nem engedték újra nyílt összecsapásig jutni a dolgozókat, kritikus helyzetekben élelmiszerral, vagy vásárlóértékkel bíró ezüstpénzzel kifizették a munkabér egy részét.

Rákóczi magatartásában pedig határozott fordulat következett be. 1708. március 20-án, amikor *Szomolnokról* mintegy kétszáz vándor jelent meg papjai vezetésével a fejedelem táborában, *Rákóczi* fogadta a küldöttség vezetőit, alaposan megvizsgálta panaszait, és

meggyőződött jogosultságukról. Nem küldte vissza őket – mint annak idején ismételten is a selmecebányaiakat – azokhoz a hatóságokhoz, amelyek ellen panaszt tenni jöttek, hanem már két nap múlva konferenciát tartott táborában a *Gazdasági Tanács* elnökének, *Klobusiczky Ferencnek* részvételével a „*Szomolnoki Bányászok megkárosításokról*”, elrendelte a szomolnoki bányászok bérköveteléseinek teljesítését.

Az 1707. őszi selmecebányai bányászfelkelés eseménytörténetét a magyar és a szlovák történetírás régóta tisztázta. A felkelés szélesebb gazdaság- és társadalomtörténeti keretek közé helyezése a legutóbbi évek baráti vitákban alakuló tudományos eredménye. Az összefüggések motivációja még ma sincs lezárva. A további vizsgálódások eredményességének alapfeltétele az osztályszempontok következetes, ugyanakkor sokoldalúan árnyalt érvényesítése. Erre tettünk most eddigi eredményeinket továbbfejlesztő kísérletet.²

---

² *Heckenast Gusztáv* folyóiratunk érdeklődési körébe tartozó gazdag életművéből azért választottuk a fenti írását, mert kevésbé ismert, mivel nem szaklapban, hanem sokféle tudományos témát népszerű formában közreadó folyóiratban jelent meg. A szerző a kérdéssel bővebben is foglalkozott *Az 1706–1708. évi bányászmozgalmakról* c. tanulmányában. (*Rákóczi-tanulmányok*. Szerk. Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1980. Akadémiai Kiadó, 79–85. old.) (*A szerkesztő.*)